

MAHALLA INSTITUTINING AHAMIYATI**Qiyomova Nigina Jasur qizi****Toshkent Davlat TDYU huzuridagi****M.S.Vosiqova nomidagi akademik litseyining****2-bosqich 12-guruh o'quvchisi****<https://doi.org/10.5281/zenodo.18503945>**

Annotatsiya: Ushbu maqolada mahalla instituti jamiyatning muhim ijtimoiy tuzilmasi sifatida har tomonlama tahlil qilinadi. Tadqiqotda mahallaning tarixiy ildizlari, uning shakllanish bosqichlari, an'anaviy va zamonaviy funksiyalari, ijtimoiy boshqaruvdagi o'rni hamda fuqarolik jamiyatini rivojlantirishdagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, O'zbekistonda mustaqillik yillarida mahalla institutini mustahkamlash borasida amalga oshirilgan islohotlar, huquqiy asoslar va amaliy natijalar ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Maqola mahallaning jamiyat barqarorligi, ijtimoiy birdamlik va aholi farovonligini ta'minlashdagi rolini ochib berishga qaratilgan.

Tayanch iboralar: Mahalla, mahalla instituti, fuqarolik jamiyati, ijtimoiy boshqaruv, o'zini o'zi boshqarish, milliy qadriyatlar, jamoatchilik nazorati, ijtimoiy hamkorlik.

Kirish

Bugungi globallashuv sharoitida jamiyatni barqaror rivojlantirish, aholi manfaatlarini himoya qilish va ijtimoiy muammolarni joyida hal etish masalalari tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Aynan shunday sharoitda fuqarolik jamiyatining asosiy bo'g'inlaridan biri bo'lgan mahalla instituti alohida e'tiborga loyiqdir. Mahalla asrlar davomida xalqimiz hayotining ajralmas qismi bo'lib kelgan, u nafaqat hududiy birlik, balki ijtimoiy, ma'naviy va tarbiyaviy makon sifatida shakllangan.

O'zbek jamiyatida mahalla instituti o'ziga xos boshqaruv tizimi sifatida faoliyat yuritib, aholining kundalik ehtiyojlari, muammolari va manfaatlarini ifoda etib kelgan. Tarixan mahalla aholining o'zini o'zi boshqarish shakli bo'lib, unda jamoatchilik nazorati, o'zaro yordam, hamjihatlik va mas'uliyat tamoyillari ustuvor bo'lgan. Shu bois mahalla institutini faqatgina ma'muriy tuzilma sifatida emas, balki ijtimoiy institut sifatida o'rganish muhimdir.

Mustaqillik yillarida O'zbekistonda mahalla institutining huquqiy maqomi mustahkamlandi, uning vakolatlari kengaytirildi va davlat hamda jamiyat o'rtasidagi muhim ko'priq vazifasini bajarishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratildi. Bugungi kunda mahalla yoshlar tarbiyasi, ijtimoiy himoya, oilaviy muammolarni hal etish, kambag'allikni qisqartirish va jamoatchilik xavfsizligini ta'minlashda faol ishtirok etmoqda.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi — mahalla institutining tarixiy shakllanishi, nazariy asoslari va zamonaviy jamiyatdagi ahamiyatini kompleks tarzda tahlil qilishdan iborat. Shuningdek, mahallaning ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashdagi roli va istiqboldagi rivojlanish yo'nalishlari ham ko'rib chiqiladi.

Mahalla institutining tarixiy shakllanishi va nazariy asoslari**1.1. Mahalla tushunchasining kelib chiqishi va tarixiy ildizlari**

“Mahalla” so'zi arab tilidan olingan bo'lib, “joy”, “maskan”, “manzil” degan ma'nolarni anglatadi. Tarixiy manbalarga ko'ra, mahalla tushunchasi Sharq mamlakatlarida, xususan Markaziy Osiyo hududida juda qadimdan mavjud bo'lgan. Dastlab mahalla bir hududda yashovchi kishilarning tabiiy ravishda shakllangan jamoasi sifatida paydo bo'lgan.

Qadimgi shaharlarda mahallalar kasb-kor, urug'-aymoq yoki hududiy belgilar asosida tashkil topgan. Masalan, hunarmandlar, savdogarlar yoki dehqonlar yashaydigan alohida mahallalar

mavjud bo'lgan. Bu holat jamiyatda mehnat taqsimoti va ijtimoiy munosabatlarning rivojlanishiga xizmat qilgan.

Mahalla faqat yashash joyi emas, balki o'ziga xos ijtimoiy makon bo'lib, unda axloqiy me'yorlar, urf-odatlar va an'analar shakllangan. Keksalarni hurmat qilish, qo'ni-qo'shnichilik, hashar, to'y-ma'raka kabi marosimlar mahalla doirasida amalga oshirilgan va bu jarayonlar jamoaning ichki birdamligini mustahkamlagan.

1.2. An'anaviy jamiyatda mahallaning ijtimoiy vazifalari

An'anaviy jamiyatda mahalla ko'plab muhim vazifalarni bajargan. Avvalo, u ijtimoiy nazorat mexanizmi sifatida faoliyat yuritgan. Mahalla oqsoqollari va obro'li kishilari jamoa a'zolarining xatti-harakatlarini nazorat qilib, ijtimoiy me'yorlarga rioya etilishini ta'minlagan.

Shuningdek, mahalla ijtimoiy yordam va qo'llab-quvvatlash markazi bo'lgan. Kam ta'minlangan oilalar, yetim-yesirlar, keksalar mahalla orqali moddiy va ma'naviy yordam olgan. Bu jarayonda o'zaro yordam va hamjihatlik tamoyillari ustuvor bo'lgan.

Mahalla yosh avlod tarbiyasida ham muhim rol o'ynagan. Bolalar va yoshlar mahalla muhitida ijtimoiylashib, jamiyat qoidalarini o'rganishgan. Bu esa shaxsning shakllanishida muhim omil bo'lib xizmat qilgan.

1.3. Mahalla institutiga oid nazariy yondashuvlar

Mahalla institutini ilmiy jihatdan o'rganishda turli nazariy yondashuvlar mavjud bo'lib, ular mazkur institutning jamiyat hayotidagi o'rnini chuqurroq anglash imkonini beradi. Ijtimoiy fanlarda mahalla ko'pincha "ijtimoiy institut", "fuqarolik jamiyati bo'g'ini" hamda "o'zini o'zi boshqarish shakli" sifatida talqin qilinadi.

Sotsiologik yondashuvga ko'ra, mahalla — bu ijtimoiy munosabatlar tizimi bo'lib, unda shaxslar o'rtasida o'zaro aloqalar, ijtimoiy rollar va me'yorlar shakllanadi. Ushbu nuqtayi nazardan mahalla jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlovchi mexanizm vazifasini bajaradi. Chunki mahalla doirasida shaxs jamiyat talablariga moslashadi, ijtimoiy qadriyatlarni o'zlashtiradi va o'zini jamiyatning bir qismi sifatida his etadi.

Huquqiy yondashuvda esa mahalla fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organi sifatida qaraladi. Bu yondashuv mahallaning huquqiy maqomi, vakolatlari va davlat boshqaruvi tizimidagi o'rnini aniqlashga xizmat qiladi. Ayniqsa, mustaqil O'zbekiston sharoitida mahalla instituti qonuniy asosda mustahkamlanib, unga aniq vazifalar yuklatilgani ushbu yondashuvning ahamiyatini oshirdi.

Siyosiy-falsafiy nuqtayi nazardan mahalla fuqarolik jamiyatining tayanch instituti sifatida e'tirof etiladi. Fuqarolik jamiyati nazariyasiga ko'ra, davlat va shaxs o'rtasida mustaqil ijtimoiy tuzilmalar mavjud bo'lishi zarur. Mahalla ana shunday tuzilmalardan biri bo'lib, u aholining manfaatlarini ifoda etish va himoya qilishda muhim vositaga aylanadi.

1.4. Mahalla institutining milliy qadriyatlar bilan uzviy bog'liqligi

Mahallada kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, qo'ni-qo'shnichilik munosabatlari, o'zaro yordam va mehr-oqibat kabi qadriyatlar amalda namoyon bo'ladi. Bu qadriyatlar esa jamiyatda sog'lom ma'naviy muhitni shakllantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, to'y-marosimlar, hasharlar, xayriya tadbirlari orqali jamoaviylik ruhining mustahkamlanishi mahallaning ijtimoiy ahamiyatini yanada oshiradi.

Shuningdek, mahalla milliy tarbiya maskani sifatida ham muhim rol o'ynaydi. Yosh avlod vakillari mahalla orqali milliy o'zlikni anglash, urf-odatlarini o'rganish va ularga amal qilishni

o'zlashtiradi. Bu jarayon globallashtirish sharoitida milliy madaniyatni saqlab qolish va rivojlantirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Mahalla instituti tarix davomida bir xil shaklda qolib ketmagan, balki jamiyat taraqqiyoti bilan birga o'zgarib, yangi vazifalar bilan boyib borgan. Qadimgi va o'rta asrlarda mahalla asosan an'anaviy boshqaruv va ijtimoiy nazorat vazifalarini bajargan bo'lsa, zamonaviy jamiyatda uning funksiyalari sezilarli darajada kengaydi.

Sovet davrida mahalla institutining ijtimoiy roli ma'lum darajada cheklangan bo'lsa-da, u butunlay yo'qolib ketmadi. Aksincha, norasmiy ijtimoiy institut sifatida aholining kundalik ehtiyojlarini qondirishda davom etdi. Bu holat mahalla institutining xalq hayotida qanchalik chuqur ildiz otganini ko'rsatadi.

Mustaqillikdan so'ng mahalla institutining yangi bosqichi boshlandi. U davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan, huquqiy jihatdan mustahkamlangan va aniq vakolatlarga ega bo'lgan institutga aylandi. Natijada mahalla jamiyat boshqaruvida faol ishtirok etuvchi subyekt sifatida shakllandi.

Mahalla institutining huquqiy va ijtimoiy hayotdagi o'rni

Mahalla instituti O'zbekiston jamiyatida nafaqat tarixiy an'ana, balki zamonaviy davlat va jamiyat boshqaruvining muhim tarkibiy qismi sifatida shakllangan. Uning huquqiy asoslari va ijtimoiy hayotdagi amaliy faoliyati o'zaro chambarchas bog'liq bo'lib, bir-birini to'ldiradi. Agar mahalla instituti mustahkam huquqiy poydevorga ega bo'lmasa, uning ijtimoiy vazifalarni samarali bajarishi qiyinlashadi. Aksincha, ijtimoiy hayotdagi faol ishtirokisiz mahalla faqat rasmiy tuzilma bo'lib qolib ketadi. Shu bois mazkur bobda mahalla institutining huquqiy maqomi va uning ijtimoiy sohadagi real faoliyati yagona tizim sifatida tahlil qilinadi.

O'zbekiston Respublikasida mahalla instituti Konstitutsiya va maxsus qonunlar asosida faoliyat yuritadi. Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organi sifatida mahallaning tan olinishi uning davlat boshqaruvi tizimidagi o'rnini belgilab berdi. Mahalla davlat organlaridan mustaqil bo'lsa-da, ular bilan uzviy hamkorlikda ishlaydi. Bu holat mahallaning jamiyatdagi muammolarni joyida, aholiga eng yaqin darajada hal etish imkonini beradi.

Mahallaga oid qonunchilik hujjatlarida uning asosiy vazifalari aniq belgilangan. Ular qatoriga aholining ijtimoiy manfaatlarini himoya qilish, kam ta'minlangan qatlamlarni qo'llab-quvvatlash, yoshlar tarbiyasi, oilaviy muhitni mustahkamlash, xotin-qizlar bilan ishlash, jamoatchilik tartibini saqlash va ijtimoiy hamjihatlikni rivojlantirish kabi yo'nalishlar kiradi. Ushbu vazifalar mahallaning ijtimoiy hayotdagi rolini kengaytirib, uni jamiyatning eng quyi, ammo eng samarali bo'g'iniga aylantirdi.

Mahalla institutining ijtimoiy hayotdagi eng muhim yo'nalishlaridan biri — ijtimoiy himoya tizimidagi ishtirokidir. Bugungi kunda davlat tomonidan ajratilayotgan ko'plab ijtimoiy yordam va imtiyozlar aynan mahalla orqali manzilli tarzda yetkaziladi. Kam ta'minlangan oilalarni aniqlash, ularning real ehtiyojlarini o'rganish va yordam ko'rsatish jarayonida mahalla aholini eng yaxshi biladigan institut sifatida namoyon bo'ladi. Bu esa ijtimoiy adolat tamoyillarining amalda ta'minlanishiga xizmat qiladi.

Kambag'allikni qisqartirish borasida mahallaning roli tobora ortib bormoqda. Mahalla hududidagi ishsizlar, ijtimoiy himoyaga muhtoj shaxslar aniqlanib, ularni kasbga yo'naltirish, bandlikka ko'maklashish choralari ko'rilmogda. Bu jarayonda mahalla davlat organlari, nodavlat tashkilotlar va tadbirkorlik subyektlari bilan hamkorlikda faoliyat yuritadi. Natijada mahalla faqat muammo aniqlovchi emas, balki uni hal etishda bevosita ishtirok etuvchi institutga aylanmogda.

Mahalla institutining yana bir muhim yo'nalishi — yoshlar bilan ishlashdir. Yoshlar tarbiyasi, ularning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish, huquqbuzarlik va salbiy illatlarning oldini olishda mahalla muhim ijtimoiy muhit hisoblanadi. Mahalla orqali yoshlar jamiyat hayotiga jalb etiladi, ularda mas'uliyat va fuqarolik ongini shakllantirishga e'tibor qaratiladi. Bu esa yosh avlodning sog'lom va barkamol bo'lib voyaga yetishiga xizmat qiladi.

Xotin-qizlar bilan ishlash ham mahalla faoliyatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Oilaviy muammolarni hal etish, ayollarning huquqiy va ijtimoiy faolligini oshirish, ularni qo'llab-quvvatlashda mahalla muhim vositaga aylangan. Ayniqsa, ijtimoiy himoyaga muhtoj ayollar bilan individual ishlash, ularning muammolarini joyida hal etish imkoniyati mahalla institutining afzalliklaridan biridir.

Mahalla jamoatchilik tartibini saqlash va huquqbuzarliklarning oldini olishda ham muhim rol o'ynaydi. Mahalla faollari, nuroniylar va huquqni muhofaza qiluvchi organlar bilan hamkorlikda hududda tinchlik va osoyishtalikni ta'minlashga xizmat qiladi. Bu jarayonda mahalla rasmiy jazolovchi emas, balki profilaktik va tarbiyaviy mexanizm sifatida namoyon bo'ladi.

Shu bilan birga, mahalla institutining ma'naviy-ma'rifiy hayotdagi roli ham beqiyosdir. Milliy qadriyatlar, urf-odatlar va an'analar asosan mahalla muhitida saqlanib, avloddan avlodga o'tadi. To'y-marosimlar, hasharlar, xayriya tadbirlari orqali jamiyatda o'zaro hurmat, birdamlik va hamjihatlik ruhiyati mustahkamlanadi. Bu esa jamiyatning ma'naviy poydevorini mustahkamlashga xizmat qiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, mahalla instituti O'zbekiston jamiyatida ko'p qirrali va strategik ahamiyatga ega bo'lgan ijtimoiy institut hisoblanadi. U nafaqat tarixiy-madaniy meros, balki zamonaviy fuqarolik jamiyatining muhim tayanchi sifatida faoliyat yuritmoqda. Mahalla institutining ahamiyati uning huquqiy asoslari va ijtimoiy hayotdagi real faoliyati uyg'unligida yaqqol namoyon bo'ladi.

Mahalla fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organi sifatida davlat va jamiyat o'rtasida mustahkam ko'prik vazifasini bajaradi. Aholining kundalik muammolari, ehtiyojlari va manfaatlari eng avvalo mahalla darajasida aniqlanadi va hal etiladi. Bu esa ijtimoiy boshqaruvni markazlashuvdan chiqarib, uni aholiga yaqinlashtiradi.

Mahalla institutining ijtimoiy himoya, yoshlar tarbiyasi, xotin-qizlar bilan ishlash, kambag'allikni qisqartirish va jamoatchilik xavfsizligini ta'minlashdagi roli jamiyat barqarorligi uchun muhim omil hisoblanadi. Ayniqsa, manzilli yordam tizimida mahallaning ishtiroki ijtimoiy adolat va tenglik tamoyillarining amalda ta'minlanishiga xizmat qilmoqda.

Shuningdek, mahalla milliy qadriyatlar va ma'naviy merosni saqlashda muhim tarbiya makoni bo'lib qolmoqda. Globallashtirish sharoitida milliy o'zlikni asrab-avaylash va jamiyatda ma'naviy barqarorlikni ta'minlashda mahalla institutining ahamiyati yanada ortib bormoqda.

Umuman olganda, mahalla instituti jamiyatni barqaror rivojlantirish, fuqarolik faolligini oshirish va davlat boshqaruvini demokratlashtirishda muhim vosita hisoblanadi. Uni yanada rivojlantirish, moddiy va tashkiliy jihatdan qo'llab-quvvatlash jamiyat taraqqiyotining muhim shartlaridan biri bo'lib qoladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.

2. “Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining mahalla institutini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining mahalla faoliyatiga oid qarorlari.
5. Abdullayev A. Fuqarolik jamiyati asoslari. — Toshkent: Akademiya nashriyoti.
6. Yo‘ldoshev J. Ijtimoiy boshqaruv va mahalla instituti. — Toshkent.